

O proměnách partnerství a rodiny v dnešní české společnosti

Hana Hašková (ed.), Marta Vohlídalová, Hana Maříková, Radka Dudová, Zuzana Uhde, Alena Křížková, Lenka Formánková: *Vlastní cestou? Životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha, SLON 2014. 397 s. ISBN: 978-80-7419-178-7.

Souborná kniha výzkumnic Sociologického ústavu AV ČR, v. v. i., představuje v patnácti kapitolách výsledky několikaletého výzkumu rodinných a partnerských životních drah v České republice. Data z výzkumu, který byl realizován v několika fázích během let 2005–2012 kombinováním kvantitativního (reprezentativní dotazníkové šetření Životní a pracovní dráhy 2010) a kvalitativního přístupu (biografické rozhovory), byla vytěžena za účelem poukázat cestou nezávislých studií především na životní situace, kterým dosud bylo v české odborné literatuře věnováno málo prostoru.

Publikace je pozoruhodná v několika ohledech. Prvním je metodologické těžiště prezentovaných studií, které spočívá ve výzkumu životních drah. Jednotlivé prozkoumávané životní situace a tranzice jsou nahlíženy primárně optikou osobních biografii respondentů, resp. komunikačních partnerů výzkumu a zasazovány nejen do kontextu událostí a fází, které jim předcházely a následovaly v rámci životní dráhy daného jednotlivce, ale také do kontextu hodnotových rámců a jednání jeho významných druhých z řad příbuzných a vrstevníků. Autorky se tak cíleně snaží vyhnout zkresení plynoucímu z předpokladu automatické přináležitosti jedince k určité generaci a naopak poukazují na škálu faktorů, které mnohé zdánlivě „ideálně typické“ členy dané generace vedou k volbě (nebo přijetí) určité „individualizované formy uspořádání soukromého života“. Na jedné straně se jim tedy daří odkrývat rozmanité pracovní, rodinné a partnerské peripetie, které stojí na pozadí konkrétních uspořádání (jako je partnerství s odděleným bydlením, celodenní péče dcery o nemohoucího rodiče nebo např. práce ukrajinské migrantky v ČR, zatímco partner a děti setrvávají v rodné zemi), jež máme mnohdy tendenci si vysvětlovat stereotypně. Na straně druhé naopak ukazují, že některá uspořádání soukromého života, která bývají ve veřejném diskursu prezentována jako anomálie a mohou být nahlížena s despektem a podezřívavostí (jako „singlovství“ osob v určitých věkových kategoriích nebo dlouhodobá nezaměstnanost), jsou v české populaci častější, než se může laickým okem zdát, a za jejich přijetím není vždy dobrovolná volba rozmarného jedince, ale mnohdy se jedná o souhrn osobních hodnot, zkušeností, vlivu okolí a strukturálních okolností. Tázací forma v titulu „*Vlastní cestou?*“ právě tuto nejednoznačnost studovaných biografii trefně podtrhuje.

Druhým ohledem, v němž je publikace přínosná, je její zaměření na formy a aspekty soukromého uspořádání života, které

zatím nebyly v české odborné literatuře podrobněji popsány nebo převládala tendence vysvětlovat je jednostranně v souladu s určitým hodnotovým diskursem. Jedná se jak o zmiňované „singlovství“, tak např. o životní fázi po rozvodu/rozchodu, jejich prožívání jednotlivci a jejich dopady na další životní tranzice. Autorky tak například ukazují, že dopady rozpadu vztahu na osobní pohodu, vnímání sebe sama, ale i ekonomickou situaci žen-matek nejsou jednoznačně negativní. Ilustrují, že ekonomické důsledky a podoba konfliktů s ex-partnerem souvisejících s uspořádáním péče o děti se liší mezi ženami z „tradičních manželství“ a ženami, které před rozpadem partnerství participovaly na životelství. Naproti tomu ale dopady ve smyslu prožívání rozpadu vztahu jako události bolestné, ale prospěšné pro osobní i kariérní rozvoj, a období po něm jako času emancipace jsou společně ženám napříč věkovými, vzdělanostními i partnerskými kategoriemi. Toto zjištění připomíná dvě témata prolínající se celou publikací. Jedná se o sociální stratifikaci a přetrvávání genderových nerovností v mezilidských vztazích, které do značné míry ovlivňují jejich konkrétní podobu. Autorky upozorňují, že jakkoli se konkrétní nastavení životních situací může jevit „atomizovaně“ nebo naopak konvenčně, ve hře jsou vždy sociální a ekonomické podmínky související s rodinou a místem původu, vzděláním, profesí a věkem, stejně jako sociální sítě, v nichž se nacházíme, očekávání a názory druhých a pochopitelně hodnoty a cíle, které jsme přijali za své.

Za třetí téží kvalita publikace ze schopnosti autorek čtivě zasadit své analytické poznatky do mnohdy spleťtých konceptuálních rámců, přičemž se jim daří nejen podat stručný přehled užívání některých klíčových pojmů v zahraniční i české literatuře, ale zároveň přivést pozornost k tématům, která už především v angloamerické sociologické literatuře zdomácněla, zatímco v českém prostředí jim zatím nebyl věnován prostor, popř. jsou zde získané poznatky už zastaralé. Učebnicové prolínání výstupů z původního empirického výzkumu a teoretického rámce celou knihou napomáhá plynulosti (a místy až beletristické poutavosti) textu v rámci jednotlivých kapitol a zároveň umožňuje pochnout studované otázky v jejich mezinárodním kontextu. Stejně tak je maximálně využito kombinace kvantitativních a kvalitativních metod, která umožňuje jak souhrnné zmapování vybraných životních uspořádání a podrobné vysvětlení některých jejich konkrétních podob, tak v případech jiných životních uspořádání aplikaci právě té metody, která je z hlediska jejich

výskytu, stavu poznání, citlivosti a komplexity vhodnější. I z analytického hlediska je tedy publikace velmi kvalitně zpracována, ačkoli na některých místech se v analýze kvalitativních dat vyskytují tvrzení, která jsou snad až příliš odvážně zobecňující vzhledem k malé velikosti pojednávaného (pod)vzorku.

Jedinou větší výtkou této knize by mohlo být, že místy trpí v důsledku snahy autorek postihnout co nejširší škálu životních situací v rámci jednoho svazku. Struktura publikace symbolicky kopíruje životní dráhu dospělého jednotlivce - uvádí ji kapitola o odchodech mladých dospělých z domácnosti rodičů, následují kapitoly o (nejen mladých) singles, odděleně žijících partnerech či rodičích malých dětí a uzavírá ji kapitola o starších neformálních pečovatelných - čímž se autorkám nepochybně podařilo dát publikaci jako celku jistou kontinuitu. Jak ale samy autorky předesílají v úvodu, jednotlivé kapitoly jsou koncipovány tak, aby bylo možno je číst jako samostatné studie, což je pochopitelné a z hlediska jejich různorodého zaměření i praktické. Tato různorodost nicméně zároveň chvílemi navozuje otázku, proč by vůbec všechny zahrnuté kapitoly měly být součástí jedné knihy. Zdá se, že v zájmu zachování jednotné délky byl rozsah některých z nich navzdory množství sesbíraného empirického materiálu až příliš „držen zkrátka“, zatímco jiné kapitoly tolik nových zjištění nepřináší. Například po přečtení kapitoly o nabývání soběstačnosti u žen po rozvodu/rozchodu nebo kapitoly o ženách migrantkách bude možná mnohdy čtenář lačnit po dalších informacích, protože se jedná o témata v ČR zatím relativně málo prozkoumaná a velice komplexní. Na druhou stranu kapitoly týkající se kombinování práce, rodiny a soukromého života mapují téma, které bylo i autorkami této publikace v posledních letech bohatě popsáno a působí tedy spíše jako složka nezbytná pro souvislé (biografické) vyznění publikace než jako nový příspěvek k odborné diskusi o proměnách partnerského a rodinného života v ČR. Věřím nicméně, že tento dojem může být otázkou názoru a znalostí každého čtenáře.

Celkově je každopádně publikace Haškové a kol. hodnotným příspěvkem ke studiu proměnlivých i stabilních rysů partnerství a rodiny v české společnosti a bude užitečným zdrojem pro vědce i laiky zabývající se problematikou rodiny a genderu, stejně jako kvalitní metodologickou pomůckou pro studenty a odborníky se zájmem o výzkum životních drah.

Kristýna Psychlová, VÚPSV, v. v. i.